

Overgenomen uit: Begijnhofkrant 21 (2008) 6 - 10

MUZIKALE NOCTURNE “Muzikale schatten van het begijnhof”

Jeannine Corthals

Op vrijdag 16 mei 2008 had in het begijnhof van Turnhout de derde “Muzikale Nocturne” plaats, georganiseerd door de werkgroep “Muziek op het Hof” van De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout. Rode draad doorheen de hele programmatie waren composities uit de eigen muziekbibliotheek, samengesteld en uitgewerkt door Joost Termont. De muzikale avond begon in de Begijnhofkerk. Na een welkomstwoord door Harry de Kok, ondervoorzitter van De Vrienden van het Begijnhof, kregen we een klare en duidelijke toelichting bij het programma door Joost Termont (foto 1), waarna we konden genieten van werken uitgevoerd door het koor Pizzicanto, onder leiding van Christiana Duyck (foto 2), het Koninklijk Heilig Kruis Begijnhofkoor, onder leiding van Herbert Op de Beeck, mezzosopraan Katrine Druyts en organist Joost Termont.

1

2

Bij wijze van inleiding konden we uit de *Missa Solemnis* het *Kyrie*, *Gloria*, *Sanctus* en *Agnus Dei* beluisteren. Het is buiten het *Credo* een volledige alternatim-mis, met afwisselend orgel en zang. Het gregoriaans is niet van begeleiding voorzien. Het tweede werk, *Preludium voor orgel in C Opus 116/1*, was van J.C.H. Rinck (1770-1846). Hij schreef heel wat orgelmuziek en gold als een van de belangrijkste Duitse overgangsfiguren in de vroege romantiek. Van dit *Opus 116* is enkel het eerste preludium bewaard gebleven in de muziekbibliotheek. Het daaropvolgende *Tantum ergo* is het voorlaatste vers van de lange processiehymne *Pange lingua* ter ere van het Heilig Sacrament en wordt gezongen tijdens het lof en op witte donderdag. Telkens voorzien van een inleidend preludium, gebracht door Joost Termont op het orgel, hoorden we eerst een overbekende gregoriaanse versie, gebracht door het Koninklijk Heilig Kruis Begijnhofkoor. Daarna konden we *Den Hoogen Tantum ergo* beluisteren, een soloversie in Franse barokstijl, vertolkt door Katrine Druyts.

3

4

Na deze zeer gesmaakte uitvoering konden de aanwezigen na een korte wandeling op het rustige begijnhof een keuze maken uit drie simultane concerten. In de Kapel van het Heilig Aanschijn bracht mezzosopraan Katrine Druyts, met Bart Rodyns aan het harmonium, enkele werken ten gehore. Bart Rodyns (foto 3) begon met een kleine voorstelling van het 19de-eeuwse Alexandre-harmonium uit zijn eigen instrumentarium, waarna hij gevoelvol en begeistert twee werken uit 1878 van Gustave Tritant bracht, namelijk *Grande Offertoire de l'Ascension* en *Communion Pastorale* uit *L'office pratique de l'organiste*. Met *Andantino*, *Poco Lento* en *Offertoire* uit de bundel *L'organiste* van César Franck (1822-1890) liet hij ons genieten van de verscheidenheid van tonen en de waaier van klankkleuren die een harmonium kan voortbrengen.

Ter afwisseling, of om Barts woorden te gebruiken “als sorbet na de voorgaande werken” hoorden we twee anonieme zangstukken: een ingetogen klinkend *O salutaris hostia*, gevolgd door een vreugdevol *Ave mater Begga*, een unieke compositie, beide subtiel en expressief gebracht door Katrine Druyts (foto 4). Een fijn muziekgebeuren, dat volledig tot zijn recht kwam in de stemmige 19de-eeuwse kapel.

Degenen die, genietend van de zachte lenteavond, terugwandelden naar de Begijnhofkerk, kregen daar enkele werken te horen uit de rijke verzameling van de muziekbibliotheek. Eerst gaf Joost Termont een korte duiding bij de werken. Of de teruggevonden eigen composities in handschrift en de 19de- en 20ste-eeuwse gedrukte partituren daadwerkelijk gespeeld zijn, blijft een open vraag. Het blijft gissen naar de muzikale kwaliteiten van de begijnen, maar vermoedelijk waren sommigen onder hen zeker muzikaal begaafd en konden ze behoorlijk klavier spelen. Zo is onder andere van de vermaarde A. Guilmant (1837-1911) *Meditation pour orgue* teruggevonden. Uitgevoerd door Joost Termont, konden we gedurende 12 minuten genieten van een verfijnd stukje intieme orgelmuziek. Het *Salve Regina* dat ten gehore werd gebracht, is een versie uit Handschrift 12, een versie volgens de alternatimpraktijk: alternerend gregoriaanse verzen en orgelversetten (verset = licht tussenspel). Tot slot konden we nog luisteren naar een *Ave Maria*, een anoniem werk uit Handschrift 11, een tweestemmige versie met begeleiding, een eenvoudig, charmant motet. Het is een lofzang waarin met blijheid hulde gebracht wordt aan Maria. Deze korf muziek werd uitgevoerd door de dames van het koor Pizzicanto en het Heilig Kruis Begijnhofkoor (foto 5), met Joost Termont aan het orgel.

5

6

Weer een korte avondwandeling leidde de deelnemers naar de infirmerie (foto 6). Daar werd door Hendrik Vanden Abeele een uitgebreide en duidelijke toelichting gegeven bij het recent gerestaureerde 16de-eeuwse *Processionale* (foto 7). Aan de hand van geprojecteerde beelden bladerde hij voor ons door het mooie boek. Zijn leerrijke uiteenzetting luisterde hij op met gezongen fragmenten, onder meer uit het *Te Deum* en een fragment uit het *Popule meus*. Met dat laatste fragment bracht hij het zeer lange melisme (een reeks tonen op één lettergreep) op de woorden “*per infinita saecula*” onder onze aandacht. Ter afsluiting zong Hendrik Vanden Abeele het voor de tijd van het jaar toepasselijke responsorium *Tibi laus* ter gelegenheid van het feest van de Heilige Drievuldigheid. Vooraleer het boek gesloten werd, kregen we nog de rijkelijk versierde letrines in de tweede helft van het boek te bewonderen (letrine = grote letter, al dan niet versierd, aan het begin van een hoofdstuk of paragraaf). Zo toonde de spreker ons de gekruisigde Christus (bij het feest van het Heilig Kruis) (foto 8) en de monstrans (bij het feest van Corpus Christi). Meer over deze leerrijke presentatie leest u in Bijlage 1.

7

8

Nog napratend over deze sterk geapprecieerde voorstelling en begeleid door het avondgezag van lijsters en merels, wandelden de toehoorders weer naar de Begijnhofkerk, waar hen het slotconcert wachtte. De ruiker van muzikale belevenissen werd in de Begijnhofkerk vervolledigd met een slotconcert, gebracht door het koor Pizzicanto, het Koninklijk Heilig Kruis Begijnhofkoor, Katrine Druyts, Hendrik Vanden Abeele en Joost Termont. Hier stond de *Missa in G* centraal: ze werd opgesplitst, zoals gebruikelijk in de liturgie. Bij de vaste misdelen werden zoveel mogelijk muzikanten betrokken, enerzijds door te alterneren en anderzijds door antifonaal te zingen. *Laudate Dominum, Caeli enarrant* en *Ave verum* waren de drie solowerken voor mezzosopraan die dit slotconcert kleur gaven. Het geheel werd voorafgegaan door een *Preludium* en afgesloten met *Orgelstück in D Opus 56/12* van Heinrich Oberhoffer (1824-1885). Het door Katrine Druyts gezongen *Ave Verum Corpus* liet ons even stil worden en het door Joost Termont gebrachte afsluitende *Orgelstück* besloot dit concert met bruisende muziek.

9

10

De staande ovatie die alle uitvoerders (foto 9) op het einde kregen, was de uitdrukking van de enorme tevredenheid van alle toehoorders. Solisten en dirigenten werden in de bloemetjes gezet. Omdat voor Joost Termont met deze nocturne een einde kwam aan zijn actieve rol binnen de muziekwerkgroep van de vzw De Vrienden van het Begijnhof, werd hem als dank voor de samenwerking en vooral voor het vele voorbereidende werk waardoor dit concert mogelijk werd, een boek over de Vlaamse miniatures als herinnering aangeboden (foto 10).

Tot slot van deze goedgevulde avond werd in het Begijnhofmuseum aan de uitvoerders en de stille werkers achter de schermen een receptie aangeboden. Als we zeggen dat muziek beluisteren en muziek beleven is als wandelen langs een bloemenpad, hebben we deze avond op het begijnhof een wandeling kunnen maken door een heel mooie bloementuin.

UITVOERDERS

Katrine Druyts

Ze behaalde het hoger diploma zang aan het Koninklijk Vlaams Muziekconservatorium in de klas van Lucienne Van Dyck. In 2005 behaalde ze de meestergraad in zang. Ze volgde internationale masterclasses en ontving verscheidene prijzen. Katrine zong in koor- en ensembleverband en werkte mee aan diverse cd-producties onder leiding van gerenommeerde dirigenten. Als soliste zong ze oratoria en cantates uit de barokperiode tot en met de 20ste eeuw en ze concerteerde tijdens internationale festivals. Met onder meer pianist Kris Daelemans gaf ze regelmatig liedrecitals en ze verzorgde concertlezingen. Ze bracht creaties van kamermuziekcomposities van Belgische en Nederlandse componisten. Met Francis

Verdoodt en Dirk Rombaut verzorgde ze concertlezingen over Peter Benoit en bracht ze een nostalgisch muziek- en poëzieprogramma. Naar aanleiding van het H.C. Andersen-jaar nam ze in 2005 enkele liederen van Grieg op tekst van deze schrijver op voor de nieuwste cd van Francis Verdoodt *Er is meer tussen Aarde en Hemel*. Hun intieme concertproductie *Alles heeft zijn tijd*, gebaseerd op teksten van contemplatieve aard en met muziek voornamelijk uit de middeleeuwen, reisde door Vlaanderen en Nederland. Met marimbavirtuoos Ludwig Albert nam ze verschillende internationaal gewaardeerde cd's op en ging ze op concertreis naar onder andere Japan, Oostenrijk, Rusland, Hongarije en Mexico. Deze jarenlange samenwerking resulteerde in hun huidige onderzoekswerk aan de Hogeschool Antwerpen: *Onderzoek naar kamermuziekrepertoire voor zang en marimba('s), met de marimba als lyrisch instrument* (marimba = xylofoon met klankbuizen onder de houten staafjes).

Pizzicanto o.l.v. Christiana Duyck

Het kamerkoor Pizzicanto heeft een specifiek repertoire van 19de- en 20ste-eeuwse composities opgebouwd, met extra aandacht voor de Scandinavische koormuziek. Pizzicanto kiest veelal voor een concertthema met een niet altijd voor de hand liggend onderwerp (*Van Denen en d'Anderen, Britten in Barber's Shop, Lorca con guitarra, Don't worry, be jazzy* enz.). Met enkele buitenlandse ensembles werden succesvolle uitwisselingsconcerten en koorreizen opgezet in Oostenrijk, Denemarken en Nederland. In eigen land nam Pizzicanto een aantal keren deel aan de uitvoering van grotere werken, zoals *Ein Deutsches Requiem*. Het koor staat onder leiding van Christiana Duyck. Na haar licentiaatstudies Musicologie studeerde zij aan het Muziek Instituut van de Universiteit van Århus (Denemarken), met specialisatie in de Scandinavische koormuziek. Vervolgens behaalde zij een Eerste Prijs Koordirectie aan het Conservatorium van Brussel. Christiana Duyck is leerkracht amv, amc, vocaal ensemble, koor en samenzang aan de Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans in Turnhout.

Joost Termont

Joost Termont werd geboren in Gent en behaalde aan het Lemmensinstituut in Leuven het dubbeldiploma Laureaat Orgel en Muziekpedagogie ASO en een Eerste Prijs Fuga. Hij legde er zich eveneens intens toe op de studie van clavecimbel, kamermuziek en zang. Enkele van zijn belangrijkste leraren waren Chris Dubois (orgel), Frans Geysen (harmonie) en Jan Hadermann (contrapunt en fuga). Meester cursussen volgde hij bij Jos Van Immerseel (clavecimbel) en André Isoir (orgel). Hij geeft sedert 1984 les aan het Stedelijk Conservatorium voor Muziek, Woord en Dans in Hasselt en is er momenteel leraar orgel, begeleidingspraktijk en algemene muziektheorie. Naast een lange carrière als koorzanger bij uitgelezen ensembles was Joost Termont 15 jaar organist in Turnhout en hij gaf er lange tijd orgelles in de muziekhumaniora van het Heilig-Gravinstituut. Als (koor)componist kreeg hij waardering, die zich uitte in compositieprijsen in België en Nederland, interessante opdrachten van koren en koorfederaties en talrijke publicaties en opnames van zijn werken. Momenteel is hij enkel nog occasioneel organist tijdens missen en concerten.

Hendrik Vanden Abeele

Hendrik Vanden Abeele is pianist en zanger. Hij is docent aan het Lemmensinstituut in Leuven en gastdocent aan de conservatoria van Rotterdam en Den Haag. Hij is onderzoeker bij het Orpheus Research Centre in Music in Gent. Naast zijn activiteiten als lesgever, pianist, zanger en voordrachthouder was hij van 2000 tot 2005 vaste bariton bij het Vlaams Radio

Koor. Hendrik Vanden Abeele stichtte in 2000 de gregoriaanse groep Psallentes. Deze kleine groep gaat met professionele stemmen op zoek naar het gregoriaans uit de late middeleeuwen en de renaissance. Hij realiseerde een dertigtal cd's en ondernam concertreizen over de hele wereld. De verschillende cd's van Psallentes (met o.a. Capilla Flamenca) kregen veel lof, onder meer vijf sterren van het tijdschrift *Goldberg*, tweemaal een *Diapason d'Or*, een *Repertoire 10* en een *Prix Choc* van *Le Monde de la Musique* en de *Cecilia-prijs* van de Belgische muziekkritiek. Sinds 2004 werkt Hendrik Vanden Abeele aan een doctoraat in de Kunsten aan de Universiteit van Leiden (met een doctoraatsopleiding docARTES aan het Orpheus Instituut in Gent). Hij bestudeert er de uitvoeringspraktijk van het gregoriaans in het 15de-eeuwse Gent en gaat daarbij op zoek naar een hedendaagse uitvoeringsstrategie.

Bart Rodyns

Bart Rodyns studeerde aan de Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans in Lier, aan de Antwerpse kunsthumaniora orgel en clavecimbel bij D. Van Handenhoven en daarna aan de conservatoria in Antwerpen en Maastricht (Nederland) bij D. de Rooij, H. Leenders, J. Verdin en M. Verheggen. De opleiding Master of Music Uitvoerend en Docerend Musicus (orgel, alsook theorie) sloot hij af met de grootste onderscheiding. Andere vermeldenswaardige prestaties zijn: eerste laureaat van de nationale Technics Music Academy-wedstrijd in Brussel (1994), prijs van de Orgelkring Druivenstreek (Vlaamse Orgeldagen Halle, 1995), vertegenwoordiger van België op het TMA-festival in Birmingham (Convention Hall England, 1997), eerste laureaat van het 9de Orgelconcours in Leiden (Nederland, 2002), solist van het openingsconcert van Het Orgelweekend Vlaanderen met het orkest Prima La Musica (2003) en publieksprijs van de wedstrijd Kortrijkse Orgelconcerten 2005. In 2007 richtte hij samen met tenor Jan Van Elsacker het ensemble Il Trionfo del Tempo op en ze verzorgden samen hun debuutconcert op het festival Musica Antiqua 2007 in Brugge. Bovendien is Bart artistiek leider en continuospeler van het vocaal en instrumentaal ensemble Euterpe Baroque Consort, dat onlangs te horen was tijdens *Klara in het Paleis*. In mei 2008 verzorgden ze het openingsconcert van Klara in Izegem. Samen met violist Francis Reusens vormt hij het duo La Folia. Bart is voorts organist-titularis van het Forceville-orgel (ca. 1720) in Broechem en hij tracht elke muziekstijl zoveel mogelijk uit te voeren op historische instrumenten. Hij is klavierspeler in de brede zin van het woord en doet daarbij vooral een beroep op eigen instrumenten: clavecimbel (Ruckers- en Delin-replica's), Erard-tafelpiano (1803), Mustel-kunstharmoonium (1928) en 19de-eeuwse harmoniums (Debain, Alexandre, Kerkhoff, Schyven). Zijn repertoire omvat muziek uit de renaissance tot en met de hedendaagse tijd. Meermaals was hij solist met gerenommeerde orkesten. Steeds vaker is Bart te gast in het buitenland (Nederland, Frankrijk, Italië en de Verenigde Staten) en hij verzorgde reeds live opnames voor Klara (VRT), Radio op 4 (Nederland) en Radio Limburg (Nederland). Onlangs verscheen een nieuwe orgel-cd, waarbij hij het gerestaureerde Smets-orgel van Tombeek bespeelt. Als leraar is hij verbonden aan de kunsthumaniora Antwerpen.

Koninklijk Heilig Kruis Begijnhofkoor

Het mannenkoor op het begijnhof ontstond op 4 juni 1948 op vraag van de toenmalige kapelaan E.H. Emanuel Frickel. Tot dan toe verzorgden de begijntjes zelf de erediensten, maar leeftijds- en gezondheidsperikelen vormden een ernstig obstakel om via de trappen naar het doksaal te klimmen. Er werd naar een ander medium gezocht en dat werd ook gevonden. Een clubje van enkele sympathisanten reageerde positief en een nieuw koor met organist Renaat Bosmans was geboren. Dit basisgroepje groeide langzaam, maar zeker uit tot een heus mannenkoor en tot vandaag vertolken zij nog steeds de eeuwenoude gregoriaanse gezangen

tijdens de hoogmis om 9 uur en bij allerhande, meestal godsdienstige plechtigheden. Het Heilig Kruis Begijnhofkoor staat onder leiding van Herbert Op de Beeck, die in 1961 Flor Regenmeutter en Wim Van Pelt opvolgde. De vaste organist, opvolger van wijlen Renaat Bosmans, is Jos Laureys.

BIJLAGE 1

Het Responsoriaal Processionale

Na dit verhaal over het muziekgebeuren tijdens deze nocturne volgt hier nog wat meer informatie over de voorstelling van het Processionale door Hendrik Vanden Abeele. Bij wijze van inleiding beschreef hij de functie en status van het boek in de late middeleeuwen. Een boek is in het christendom altijd iets bijzonders geweest. Het bevatte het Woord. De boeken, uitgevoerd in kostbare materialen, werden met de hand (over)geschreven. In een abdij of klooster werden ze bewaard op het armarium (de boekenplank). Daarbij moet ook worden vermeld dat elk boek aangepast werd aan de plaatselijke noden: de variaties in de kalender of de bijzonderheden van de lokale liturgische praktijk. Ook mogen we niet vergeten dat het menselijke geheugen een grote rol speelde. Veel gezangen en teksten werden tijdens de mis of het officie uitgevoerd uit het geheugen. Dat is niet zo verwonderlijk voor mensen die dag in dag uit, jaar in jaar uit de verzorging van de liturgie als hoofddoel hadden. Dat alles heeft tot gevolg dat in een boek vaak alleen datgene genoteerd stond wat voor de zanger zelf van belang was. Zo kon het materiaal voor de verzorging van de liturgie over wel zes tot acht boeken verspreid zijn. Om in dit alles het Processionale te kunnen situeren, gaf Hendrik Vanden Abeele een overzicht van de boeken die in de meeste religieuze gemeenschappen voorhanden waren. We zien drie grote categorieën: boeken voor instructie en informatie, boeken voor de mis en boeken voor het officie. Tot de eerste categorie behoren het ordinale (orde en gang van zaken), ceremoniale en tonale (gezangen geordend op toonaard). In de tweede categorie had je het brevier (meestal zonder noten), antifonale, psalterium en processionale. De derde categorie omvat het sacramentale, waaronder cantorale (boek van de cantor), lectionarium, kyriale (vaste gezangen van de mis) en gradudale (wisselende gezangen). Om dit alles beter te begrijpen, werd ons in grote lijnen ook nog de structuur van het kerkelijk jaar in herinnering gebracht.

Na deze leerrijke uiteenzetting was het moment aangebroken om het boek, dat we op het scherm konden bekijken, te openen. De spreker vermeldde een fragment uit de toelichtende tekst die in het museum bij het boek te zien is (zie verder). Daarin wordt gezegd dat het gaat om een “Responsoriaal Processionale” uit circa 1550. Dat het om een Processionale gaat, is zeker: het bevat geselecteerde gezangen voor de voornaamste feesten doorheen het hele liturgische jaar. Die gezangen dienden voornamelijk om tijdens de “staties” bij de processie gezongen te worden. De geselecteerde gezangen zijn vrijwel zonder uitzondering “responsoria” (een ietwat virtuozer gezang dan het normalere en eenvoudigere antifoone; de antifonen omkaderen de psalmen en de responsoria “beantwoorden” de lezingen). De benaming Responsoriaal Processionale is dus zeker toepasselijk.

11

12

Van het geopende boek mochten we de inhoud bekijken. Na enkele bladzijden met nogal slordig neergepende gebeden en enkele ruw genoteerde gezangen staan er enkele gebeden voor bijzondere feesten. Ze zijn genoteerd in gotisch schrift, met gebruikmaking van zwarte, rode en blauwe inkt (foto 11). Die drie kleuren zijn essentieel in vrijwel alle liturgische boeken. Door twee kleuren te gebruiken, kon men in het koor afspreken: de ene helft zingt de blauwe, de andere helft de rode notities. Die afwisseling van blauw en rood wordt vrijwel overal en in elk boek gebruikt, niet alleen voor de praktische afspraken, maar ook voor de typografische verheldering. Tevens wordt rode inkt gebruikt voor de indeling en een rode tekst is ook altijd een soort van instructie. Om dit alles te illustreren, zong Hendrik een fragment uit het *Te Deum*. We bladerden verder in het boek en konden een bladzijde bekijken die typisch kan worden genoemd. De eerste letter van het responsorium is gekleurd en versierd; de eerste letter van het vers dat erbij hoort, is eenvoudig zwart, maar verlucht met fijn rood “kantwerk”, soms met een figuratief element, zoals in een paar gevallen een zittende uil. We zien zwarte gotische letters, dikke zwarte vierkante noten en een vijfregelige notenbalk. Dat laatste is eerder uitzonderlijk, maar toch niet ongebruikelijk voor de 16de eeuw. Tot dan toe werd eerder een notenbalk met vier lijnen gebruikt. De vijf lijnen zorgen er echter voor dat er niet te veel van sleutel gewisseld hoeft te worden, wat helpt om fouten te voorkomen.

Om de bladspiegel en organisatie van het Processionale beter te begrijpen, toonde Hendrik Vanden Abeele ons een bladzijde uit het antifonale uit 1481 van de Sint-Baafsabdij te Gent. Aan de hand van een bladzijde uit dat handschrift illustreerde hij hoe onder andere de vorm en grootte van de letters, de noten en rode aanduidingen informatie geven over de manier van uitvoeren. Terugkerend naar het Processionale, gaf de spreker (foto 12) een overzicht van de rubrieken, waaruit blijkt hoe Temporale (vaste feesten) en Sanctorale (heiligenfeesten) in één chronologische lijst werden samengeschoven. De eerste rubriek is dan bijvoorbeeld “*In den Advent*”, gevolgd door de “*Sancto Andrea apostolo*” (30 november), met daarna de “*Sancto Nicolao*” (6 december), en verder nog “*Op ten heylighe kersavone*”, “*Op onser vrouwen lichtmis dach*”, “*Den vijftsten sondach in de vasten*” en “*Op ten heylighen psinxendach*”. Nederlands en Latijn worden door elkaar gebruikt, met ongeveer de helft van de rubrieken in het Nederlands. Dat is eerder uitzonderlijk en het komt vaker voor in manuscripten die voor vrouwengemeenschappen bedoeld waren. Wellicht was de kennis van het Latijn bij vrouwen minder goed. Daarbij moeten we wel vermelden dat in het concrete geval van de

begijnengemeenschappen er zich vaak intellectueel goed ontwikkelde vrouwen aandienden. Na al deze informatie werd het tijd om het boek te sluiten. We kregen nog een fragment te beluisteren van het *Popule meus* en het responsorium *Tibi laus* (foto 13) voor het feest van de Heilige Drievuldigheid. Daarna ging het boek spijtig genoeg dicht (foto 14).

13

14

Als afronding van dit verhaal rond het Processionale volgt hier nog de tekst die we in het Begijnhofmuseum bij dit boek kunnen lezen:

“... Het topstuk uit de muzikcollectie is ongetwijfeld het “Responsoriaal Processionale” (processiegezangen). Kenners dateren het rond 1550. In het tweede deel van dit manuscript is invloed van de Moderne Devotie^(*) vast te stellen in de vorm van de initiaalletters. De mooi versierde letters, zoals de “A” met Jezus aan het kruis en de versierde “H” met het symbool van de eucharistie, de monstrans, zijn daarvan het bewijs. Door deze initiaalletters en de verwijzing naar de Moderne Devotie zouden we ons de vraag kunnen stellen of de begijnen de opdracht voor het schrijven van dit boek gegeven hebben aan de augustijnenmonniken van de Priorij van Corsendonk. Die beschikten namelijk over een scriptorium, waar in opdracht boeken met de hand werden geschreven. Bovendien waren deze “reguliere kanunniken” (koorheren) van Sint-Augustinus aangesloten bij het kapittel van Windesheim (bij Zwolle), dat op zijn beurt ontstaan was uit de Moderne Devotie van Geert Grote.”

^(*) Moderne Devotie stond voor vernieuwde innerlijkheid, het opnieuw zorgzaam en toegewijd omgaan met mensen, dingen en ervaringen. De grondlegger van deze religieuze beweging was Geert Grote (1340-1384, Deventer, Nederland).

In een verslag over de muzikale nocturne van vrijdag 16 mei 2008 kunnen we niet nalaten een stukje geschiedenis rond de uitgevoerde werken te vermelden. In februari 2000 werd bij de opruiming van de zolder van de infirmerie van het begijnhof een collectie oude, vuile muzikdocumenten ontdekt. Marcel Proost redde deze partituren van de vuilnishoop, reinigde ze en voegde ze bij wat zich al her en der in het museum bevond om de partituren zo deel te laten uitmaken van wat later het muziekarchief zou worden en wat nu de muziekbibliotheek

wordt genoemd. Begin 2002 ontstond binnen De Vrienden van het Begijnhof een werkgroepje, dat zichzelf “Muziek op het Hof” noemde. Eén van de doelstellingen van deze werkgroep was het muziekkarchief van het begijnhof samenstellen, inventariseren en bestuderen. Joost Termont maakte een “voorlopige inventaris” van de verzameling handschriften, gedrukte muziekboeken en partituren. Daaruit bleek dat het muziekkarchief waardevolle documenten bevatte, met name stukken uit de 16de, 17de, 18de, 19de en 20ste eeuw, dus vijf eeuwen muziek. Er was zeker verder wetenschappelijk onderzoek vereist. Joost Termont nam contact op met Prof. Eugène Schreurs, een gerenommeerd kenner van oude muziek, directeur van de Alamire Foundation en van Resonant, het Vlaams Centrum voor Muzikaal Erfgoed. Deze organisatie voerde dan ook het wetenschappelijk onderzoek uit. Uit het eindrapport kunnen we de volgende zinsneden citeren:

- “De collectie in haar geheel is uniek.”

- “Uit slechts een handvol Vlaamse begijnhoven bleef muziek bewaard en vaak gaat het dan maar over één of twee stukken. Een volledige muziekc collectie van 17 handschriften en 56 drukken is dan ook een grote zeldzaamheid.”

Uit de inventarisatie is tevens gebleken dat de accenten die de begijnendevotie haar eigen karakter gaven, ook in de muziek terug te vinden zijn. Dat alles laat ons zeker besluiten dat deze muziekhandschriften studie, bewaring en uitvoering waard zijn.

Als besluit verdienen ook de gebruikte instrumenten onze aandacht. In de eerste plaats het orgel en tot slot het harmonium.

Het orgel

Joost Termont liet ons op een meesterlijke wijze genieten van muziek uitgevoerd op het orgel van de Begijnhofkerk (foto 15). Dit orgel werd in 1668 in de Begijnhofkerk Heilig Kruis geplaatst. Begijn juffrouw Mallants schonk de 400 gulden voor de aankoop van het instrument. Het was een mechanisch pijporgel zonder zelfstandig pedaal. De herkomst en bouwer van het orgel zijn tot nu toe niet bekend. Ook weten we niet of er een pedaal was, noch hoeveel klavieren en registers er waren. In de loop der jaren werd het orgel zeker verbouwd. Vermoedelijk werd de kast links en rechts uitgebreid. In 1888 werden werkzaamheden verricht door de firma Anneessens uit Geraardsbergen. De twee romantische registers, Salicional en Viola da Gamba, zijn daar hoogstwaarschijnlijk de getuigen van. Van 1952 tot 1955 werd een ingrijpende verbouwing uitgevoerd door het orgelbouwatelier van Gerard D’Hondt uit Herselt. Het ging om een verbouwing naar een ontwerp van toenmalig organist Renaat Bosmans, met advies van Flor Peeters. Een nieuwe, losstaande speeltafel met elektrische tractie bediende nu het orgel. De achterwand van het meubel werd voorzien van een zwelkast en mixturen en daarnaast werden zelfstandige pedaalregisters toegevoegd. Later werden door verschillende firma’s nog werken aan het orgel uitgevoerd. Op dit moment bevat het orgel 1182 pijpen, verdeeld over twee klavieren en een zelfstandig pedaal.

15

16

Het harmonium

Tijdens de nocturne liet Bart Rodyns ons met bezieling genieten van de rijke klanken en schakeringen die op een harmonium ten gehore kunnen worden gebracht (foto 16). Het harmonium is het toppunt in de eeuwige zoektocht naar expressieve klavierinstrumenten geweest. Tot dan toe bestond er geen instrument waarbij men na het indrukken van de toetsen de klankdynamiek nog kon beïnvloeden. Met de komst van het harmonium kon men door middel van de zogenaamde “*expression*” dynamische nuances in de klank aanbrengen: van pianissimo tot fortissimo. Het maken van de klank gebeurt door het aanzetten of loslaten van de toetsen; de toon zelf wordt beïnvloed door het pedaalgebruik. “Expression” is hier het sleutelwoord, want daarmee wordt het meest typische van het instrument naar voren gebracht. Met “expression” wordt de klankintensiteit rechtstreeks en voortdurend door de speler bepaald. In de 19de eeuw vergeleek men dit graag met de strijkstoktechniek van de viool.

Het harmonium combineert de expressieve eigenschappen van blaas- en strijkinstrumenten met de harmonische mogelijkheden van toetsinstrumenten. Dat alles nog aangevuld met de variaties in klankkleuren die met behulp van registers gerealiseerd kunnen worden, maakt dat men het harmonium voorstelde als “*l'instrument humain par excellence*”. Om verschillende redenen is het echte harmoniumspel misschien wat in onbruik geraakt. Graag maak ik dan ook gebruik van een tekst uit 1903 van de zeer gewaardeerde harmoniumbouwer Mustel om het harmonium en zijn mogelijkheden in het daglicht te stellen:

“Expressie is het hoogste goed. In de muziek is de expressie de ziel en het leven. In een muziekinstrument gaat de eigenschap om te kunnen zingen boven alle andere, ook boven de polyfonie en het timbre. De viool is zonder twijfel de koning van het orkest; zij wordt ook beschouwd als het meest volmaakte instrument. Nochtans heeft de viool geen zuivere toon zoals de fluit; zij heeft zelfs van nature een ietwat krassend geluid en de kunst van het vioolspel bestaat erin na lange studie deze toon aan te passen en zachter te maken. Maar een viool is uiterst expressief. De strijkstok doet haar zingen, wenen, lachen, ja bijna spreken. Ze ontroert zodanig, dat je haar eventuele gebreken vergeet. De viool staat overal in de hoogste achting en de spelers getroosten zich de grootste moeite om het spel te beheersen. Musici zijn in de eerste plaats begaan met expressie. Welnu, het harmonium is even expressief als de viool. Het is het enige toetsinstrument dat expressie kan koppelen aan polyfonie en aangehouden toon. Daarom ook is zijn originele naam “*orgue expressif*” en in die naam ligt het eigen karakter besloten.” (A. Mustel, *L'orgue expressif ou harmonium*, Parijs, 1903)

Bron: *Terug van weg geweest* door Joris Verdin (www.orgue-harmonium.net/scripta.htm)

Bij het uitschrijven van deze tekst heb ik dankbaar gebruikgemaakt van een tekst van Robert Volders over de geschiedenis van het Muziekarchief, informatie rond het Processionale verkregen van Hendrik Vanden Abbeele en gegevens over het harmonium mij verstrekt door Bart Rodyns, maar vooral dank ik Joost Termont voor de uitgebreide informatie over de uitgevoerde werken en voor het nalezen van de tekst.

Jeannine Corthals

Foto's 8, 11 en 13: uit het Processionale: Resonant Leuven.

Foto's 1 tot 7, 9 en 10, 12 en 14 tot 16: Ludo Verhoeven.